

let zincirine benzetir. Belgrat ormanında-ki Topuzlu Bent üzerinde bulunan kitâbe-de şair Ni'met Tâk-ı Kistrâ'nın şöhretinden bahsederken, "Çekip bu bend ile sed şöhret-i İskender ü Hızr'a / Firâz-ı tâkı bâis kes-i şân-ı Tâk-ı Kistrâ'ya" demektedir (Acar, sy. 309 [2007], s. 53). Tâk-ı Kistrâ'nın Arap ve Fars edebiyatlarındaki kullanılışı da Türk edebiyatındaki gibi mimari, estetik ve sembolik yönleriyle olmuştur (Sîrûs Şemîsâ, s. 385).

BİBLİYOGRAFYA :

Revânî Divânı (haz. Ziya Avşar), Konya 2007, s. 257; Halûk İpekten, *Karamanlı Nizâmî: Haya-tı, Edebi Kişiliği ve Divânı*, Ankara 1974, s. 177; O. Reuther, "Sasanian Architecture", *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope – Ph. Ackerman), Tehran 1977, II, 493-578; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Divân*, İstanbul 1983, s. 124; Sîrûs Şemîsâ, *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1373, s. 385; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemâl Kur-naz), Ankara 2000, s. 432; Gencay Zavotçu, *Di- van Edebiyatı Kişiler, Kişilikler Sözlüğü*, Anka- ra 2006, s. 287-288, 388-389; İsa Behnâm, "Tâk-ı Kistrâ", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, III/1, Tahran 1334 hş., s. 80-92; a.mlf., "Tâk-ı Kistrâ Key ve Çegüne Sâhte Şod", *Hüner ü Mer- düm*, sy. 45-46, Tahran 1345/1966, s. 20-23; Abdülhakim Koçin, "Devlet Yönetiminde Adaletin Yeri ve Klâsik Türk Şiirine Yansıması", *Millî Eği- tim*, sy. 171, Ankara 2006, s. 15-29; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XIX, 33-41; E. J. Keall, "Avyân (or Tâq)-e Kesrâ", *Eir.*, III, 155-159; Casim Avci, "Kis- râ", *DİA*, XXVI, 71; Dursun Ali Tokel, "Nuşirevan", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimle- ri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2004, IV, 524-525; Şinasi Acar, "Belgrad Ormanındaki Bentler", *Yapı : Mimarlık Tasarım Kültür Sanat*, sy. 309 (2007), s. 53.

VİLDAN S. COŞKUN

TAKAS

(التقاص)

Karşılıklı zimmet borçlarının birbirine mahsup edilmesi anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "eşitlik ve benzerlik" anlamın-daki **kass** kökünden türeyen **tekâss** "iki veya daha fazla sayıda kişinin karşılıklı ola- rak borç, kısas gerektiren fiiller veya her- hangi bir konuda ödeşmesi" mânasına ge- lir. Fıkıh kaynaklarında **mukâssa** kelime- siyle de ifade edilen takasın terim anlamı-yla sözlük anlamı arasındaki yakınlık dolay-ısıyla kelimenin teknik tanımı üzerinde li- teratürde pek durulmamakla birlikte bu terimi tanımlayan fakihler de olmuştur. Bunlardan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin "bir borcun aynı cins ve nitelikteki borç karşı- lığında düşmesi", İbn Cüzey'in "bir borcun diğerinden çıkarılması ve mahsup edilme-

si", Derdîr'in "borçlunun aynı şartlara sa- hip alacağına karşılık borcunun düşürül- mesi" ve Kadri Paşa'nın "bir şahıstaki talep edilebilir alacağın talep edilebilir bir borç karşılığında düşürülmesi" (*Mürşidü'l-hay- rân*, md. 224) tanımları zikredilebilir. Takas esasen borcu sona erdiren bir sebep ol- ması dolayısıyla bir ayının başka bir ayın ile değiştirilmesini ifade eden "mukâyeda"- dan (trampa) farklıdır. Alacak miktarında indirim yapmayı anlatan **mahsûb** terimi ise İslâm hukuku literatüründe takasla aynı anlamda kullanılmaktadır. Roma hukuku başta olmak üzere bütün hukuk sistem- lerinde borcu düşüren yollardan biri ola- rak kabul edilen takas ilk dönem kaynak- larından itibaren İslâm hukukunda yer al- mıştır. Takas kelimesi âyet ve hadislerde geçmemekle birlikte bazı hadislerde kıya- met günü insanların birbirlerinden hakla- rını karşılıklı alması anlamında "tekâssa" fiili kullanılmıştır (meselâ bk. Buhârî, "Me- zâlim", 1). Hanefiler takasın meşruiyetini bazı rivayetler (Ebû Dâvûd, "Büyü", 14; Tirmizî, "Büyü", 24; Nesâî, "Büyü", 50, 53) yanında akfî delillere dayandırmış ve "bir akid veya istihlâk sebebiyle zimmet- te sabit olan şey" diye tanımlanan deynin tek ödeme yolunun takas olduğunu kabul etmiştir (Kâsânî, V, 234). Diğer mezhepler ise takasın meşruiyetini İslâm hukukunun muâmelâtla ilgili genel prensiplerine da- yandırma yoluna gitmiş ve kişinin yargıya başvurmadan hakkını alabilmesine cevaz veren delilleri dolaylı biçimde takasın da- yanağı saymıştır.

Hukukî Mahiyeti. Yapılan tanımların or- tak noktası esas alındığında takasın kar- şılıklı zimmet borçlarını düşüren bir iskat yolu olduğu görülür. Bu işleme başvuran taraflar, fiilen edimde bulunmadan iki ve- ya daha çok alacağı karşılıklı denkleştirme yoluna gitmektedir. Takas işlemi sonunda karşılıklı olarak hem alacaklı hem de borç- lu şahıslar cins, vasıf ve vadeleri aynı olan iki borçtan ya tamamen kurtulmakta ve- ya az olan miktar nisbetinde hesaplaşma yoluna gitmektedir. Borcu sona erdiren özel yollardan biri olan takas, zimmeti borç- tan kurtarma bakımından havaleye ben- zese de havalenin borcu nakleden, takasın ise borcu düşüren bir işlem olması bunla- rı birbirinden ayırmaktadır. İbrâ ve takas da borcu zimmetten düşürme noktasın- da benzerlik gösterir, ancak takas bir be- del karşılığında, ibrâ ise bedelsiz şekilde borcu düşürür. Takas, özellikle ticaret er- babı arasındaki câri hesaplarda tarafları karşılıklı ifanın külfet ve masraflarından kurtarır, ticarî ilişkilerin basitleştirilmesi-

ni sağlar, borçlunun ödeme gücünden yok- sun olduğu, nakit sıkıntısı çektiği veya öde- mek istemediği durumlarda alacaklının hakkına kavuşmasını sağlar ve bu yönü- le bir teminat fonksiyonu icra eder. Huku- kî işlemler arasında önemli yeri bulunan takasın hukukî mahiyeti tartışmalıdır. Fa- razî bir ödeme, seçimlik bir yetki, ifa ika- mesî, zorunlu ifa veya hükümî ifa, bozucu yenilik doğuran bir hak, kendi borcu üze- rinde bir rehin ve hapis hakkı, teminat ve havale anlamı taşıyor olması takasın huku- kî mahiyetinin belirlenmesinde bazı güç- lükler meydana getirmektedir. İslâm hu- kukçularının ortaya koyduğu hükümler ve verdiği örnekler dikkate alınırca takasın, hakların bedelli veya bedelsiz düşürülme- sini konu edinen ıskâtât grubunun özel bir türü ve bir borcu sona erdiren kendine öz- gü bir işlem olduğu söylenebilir. Buna gö- re takas çift yönlü bir ifa ve teminat anla- mı taşır; teminat yönü ifa yönünden da- ha ön plandadır. Bu yolla alacaklı alacağını teminat altına almış, fiilî tediye külfetine girmeden borcunu da ödemiş olur. Teknik anlamda bir ifa olarak kabul edilemeye- de ifaya eş bir sonuç meydana getirmesi do- layısıyla ifa lüzumunu ortadan kaldıran hu- kukî bir çare olduğu söylenebilir. Takas, borcu sona erdiren ve ifa anlamı taşıyan yollardan biri olmasının yanında tarafla- rın birbirine karşı ileri sürebilecekleri bir defi hakkı özelliği de taşımaktadır. Tarafların karşılıklı olarak ve bir bedel karşılığın- da borçtan kurtuldukları dikkate alınırca takasın ivazlı bir işlem olduğu da söylene- bilir. İbn Cüzey gibi klasik dönem fakihleri de takasın farklı yönleri bulunan bir huku- kî mahiyete sahip bulunduğunu belirtmiş- tir (*el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, s. 287).

Konusu. Takasa konu olacak borçlar hu- susunda İslâm hukukçuları farklı görüş- ler ileri sürmüştür. Bazı hukukçular taka- sını sadece deyn vasfını taşıyan borçlar ara- sında icra edilebileceğini kabul ederken ba- zıları hem ayn hem deyn borçları arasın- da olabileceği görüşünü benimsemiştir. Bu konudaki ihtilâfın deyn ve ayn kavramla- rına yüklenen anlamla ve takasın yapılış biçimiyle ilişkisi vardır. İslâm hukukçula- rının genel kabulüne göre kanunî (cebrî) takas sadece deyn ve mislî mallar arasın- da olabilmektedir. İradî (akdî) takas ise ta- rafların rızasının bulunması şartıyla mal vasfı taşıyan her borçta gerçekleşir. Bâ- bertî'nin değerlendirmesine göre kıyasa nazaran takas sadece deynler arasında ol- ması gerekirken istihsan metodundan ha- reketle ayn ve deyn arasında yapılmasına da cevaz verilmiştir (*el-İnâye*, VII, 150).

Mümâselet şartı gerçekleşmediği için Allah hakkı olarak kabul edilen hususlar, mücceret haklar ve cezalarda takas câiz görülmemiştir.

Çeşitleri. 1. Kanunî Takas. Cebrî takas da denilen bu tür takas, aynı şartları taşıyan karşılıklı borçlar arasında diğer tarafın rızası aranmadan ve irade beyanına gerek olmadan yahut tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşir ve borcu sona erdirir. Buna göre cins, vasıf, miktar ve vade bakımından aynı nitelikteki karşılıklı borçlar takas yoluyla sona erer. Bu şekildeki borçların miktarı aynı olursa borçlar tamamen, farklı olursa az olan oranında düşer. Kanunî takasın gerçekleşmesi şu şartlara bağlıdır: a) **Mütekebîliyet.** Alacakların karşılıklı, yani her iki tarafın da aynı zamanda hem alacaklı hem borçlu olması gerekir. Meselâ müşterek alacakta alacaklılardan biri borçluya ait bir malî telef etse bu kendi alacağı ile takas edilmiş sayılır, ortağı ise kendi hissesine düşeni ondan alır. Bu şart tarafların şahsen sorumlu olmalarını gerektirmektedir. Bundan dolayı özellikle Hanefî hukukçuları bu şartı dolaylı sorumluluğun söz konusu olduğu vekâlet, kefâlet, vasiyet, nafaka, velâyet, vakıf, hidâne gibi konularda ele almış, şartın gerçekleştiği borçlarda takası geçerli saymıştır. b) **Mümâselet.** Karşılıklı borçlar cins, vasıf, kuvvet, kalite, vade gibi hususlarda benzer nitelikte olmalıdır. Borçlardan biri peşin, diğeri vadeli, biri üstün, diğeri düşük kaliteli, biri kuvvetli, diğeri zayıf ise (meselâ nafaka) kanunî takas yapılamaz. Borçların ödeme yerlerinin, doğuş sebeplerinin ve ispat vasıtalarının farklı oluşu genellikle takasa engel kabul edilmemiştir. c) **Zarar vermeme.** Kişinin takas hakkını kullanması başkasına zarar vermemelidir. Esasen bu şart, İslâm hukukunun hakkı kullanma konusunda getirdiği temel sınırlamalardan hareketle ileri sürülmüştür. Meselâ karısından alacağını nafaka borcu ile takas etmek isteyen kocanın bu işleminin geçerli olması karısının rızasına bağlıdır; zira insanın yaşama hakkı borcunu ödeme yükümlülüğünden önce gelir. d) **Şer'î bir sakınca taşımama.** İslâm hukukçuları, akidlerin genelinde olduğu gibi takas işlemi de şer'î bir sakınca olmamasını şart koşmuştur. Fıkıh kitaplarında verilen örneklerden hareketle şer'î sakınca doğuracağı gerekçesiyle bazı borçların takası câiz görülmemiştir. Meselâ farklı düşünen hukukçular bulunmakla birlikte sarf bedelini değiştirme anlamı taşıyan ve kabzdan önce selem borcunda tasarruf yapmaya yol açan takas işlemi câiz görülmediği gibi

faize yol açan takaslara da cevaz verilmiştir (İbnü'l-Hümâm, VII, 381-382; Haraşî, IV, 143-145). Bu genel şartlar yanında mezheplerin borcun çeşidine göre ileri sürdüğü bazı özel şartlar ve istisnalar da mevcuttur. Bu konuda en ayrıntılı tasnifi Mâlikîler yapmıştır.

2. İradî Takas. Akdî takas, ittifakî takas, ihtiyarî takas ve takas sözleşmesi tabirleriyle de ifade edilen bu takas birbirine uygun karşılıklı irade beyanıyla ve tarafların rızasıyla yapılır. İradî takasa kanunî takasta zikredilen şartların tam olarak bulunmaması durumunda başvurulur. Sözleşmeye dayanan bu takasın yapılması ve geçerliliği akdin kurulması ve geçerliliği hakkındaki genel hükümlere tâbidir. Meselâ kanunî takasın gerçekleşmesi için her iki borcun muaccel veya müeccel olması şart olduğu halde iradî takasta bu şart aranmaz ve muaccel olan bir borç müeccel olan borçla tarafların rızası ve irade beyanıyla takas edilebilir. İslâm hukukçuları, bu şekildeki takasın geçerliliği için karşılıklı iki borcun bulunması ve hukuka uygun olması şartlarını çoğunlukla yeterli görmüştür. Ayrıca cebrî-talebî ve kazâî takas çeşitlerinden bahseden müellifler bulunmakla birlikte bunları diğer takaslar içinde mütalaa etmek mümkündür. Cebrî-talebî takasta taraflardan birinin irade beyanı şart koşulduğundan bunu cebrî takasa dahil etmek mümkündür. İslâm hukukunda takas işleminin yapısı ve hâkime tanınan yetkinin şekli ve sınırı sebebiyle tarafların aksi iradelerine rağmen hâkimin takdir yetkisine dayanarak şartları oluşturmuş takasa hükmetmesine imkân tanınmadığından fakihler kazâî takas üzerinde durmamıştır. Bazı müellifler, takas işleminin yapısını dikkate alarak bütün takasların kanunî (cebrî) takas altında toplanabileceğini söylemiştir.

Hükümü. İslâm hukukçularının genel kanaatine göre takasın en önemli hukukî sonucu aynı şartları taşıyan zimmet borçlarını düşürmesidir. Hatta özellikle Hanefîler'e göre deyn borçlarının yegâne ödeme yolu takastır. Çünkü ayndan farklı şekilde deyn zimmette itibarî bir vasıf olduğundan onun ödenmesi ancak kendisi gibi bir borcun karşı zimmette yer almasıyla mümkündür. Deyn borcunda ödeme borçlunun zimmetini temizlemez, sadece alacaklının zimmetinde borçluya ait bir hükmi mal yani mukabil bir deyn meydana getirir. Böylece iki zimmetteki karşılıklı deynler takas hakkı doğurur ve karşılıklı talep edilmeyi ortadan kaldırır. Bu değerlendirmeyi kendi içinde tutarlı kabul edip

savunanlar yanında gereksiz bir zorlama taşıdığı gerekçesiyle eleştirenler de vardır. Bunlara göre bu tür bir takas işlemi devreye sokulması gereksiz bir zorlamadır ve ödeme ile borç doğrudan doğruya düşmektedir (Seyyid Nesîb, s. 38-50; DîA, IX, 268). Takasın sadece bir borç düşürme sebebi olmadığı, aynı zamanda ifa anlamı taşıdığı söylenmekle birlikte takas sonucunda ifada görüldüğü gibi borcun kendisinin mi yoksa talep edilmesinin mi sâkât olduğu meselesi tartışma konusu edilmiştir. Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Ca'ferî mezheplerine göre takas sonucunda hem borcun aslı hem de talep edilmesi düşmüş olur. Böylece takas ifa sonucu doğurur ve zimmetler karşılıklı olarak borçtan kurtulur. Hanefîler'e göre ise takas borcun talep edilmesini ortadan kaldırmakla birlikte aslını düşürmez; talep edilmesi sahih olmasa da borç zimmeti meşgul etmeye devam eder; çünkü takas itibarî değer taşıyan ve zimmette bir vasıf olan deynler arasında cereyan etmektedir ve vasfın ortadan kalkması ancak mevsubun yok olmasına bağlıdır. Bu yaklaşım, Hanefîler'in zimmet ve deyn kavramlarına yüklediği anlamlarla bunların birbiriyle ilişkisine dair değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Ancak Hanefîler'in bu yaklaşımı bazı zorlamalar taşıdığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve takas sonucunda hem talep hakkının hem de borcun düştüğü ifade edilmiştir (Seyyid Nesîb, s. 3; M. Sellâm Medkûr, XXIX/2 [1959], s. 34).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "kşş" md.; Tacü'l-'arûs, "kşş" md.; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1983, VII, 59; VIII, 198; Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 20; XXVIII, 144, 145, 165, 166; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 153, 206, 218, 224, 234; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 247, 387; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut 1989, s. 287-288; Bâbertî, *el-'Inâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* içinde), VII, 150, 152-153; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VII, 381-182; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, VI, 217, 218; Şirbinî, *Muğnî'l-muhtâc*, IV, 534; Buhûti, *Keşşafü'l-kinâs*, III, 310; IV, 434; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), IV, 143-145; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), V, 266, 283, 324, 348, 522; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, Kahire 1338, md. 224-231; Seyyid Nesîb, *Fıkh-ı Hanefiyyenin Esâsâtı ve Kıyas ve Deyne Müteallik Mesâil*, İstanbul 1338-39, s. 3, 29-50; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, III, 318; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku* (Ankara 1946), Ankara 2002, s. 148-149; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şubihî'l-cedid*, Dimaşk 1958, I, 535-536; III, 175-176; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-'amme li'l-mücebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1987, II, 554-557; M. Kemal Oğuzman, *Borçlar Hukuku Dersleri*, İstanbul 1987, I, 3, 163-164, 286, 356, 357, 358, 365, 366, 368; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve idilletüh*, Dimaşk 1989, V,

372-378, 380, 385; VII, 820; Fahrettin Atar, *İslâm İcrâ İf'lâs Hukuku*, İstanbul 1990, s. 212; Aydın Aybay, *Borçlar Hukuku Dersleri*, İstanbul 1991, s. 3, 165, 166, 169, 170, 171, 174; Fahrettin Aral, *Türk Borçlar Hukukunda Takas*, Ankara 1994, s. 1-146; Abdullah Kahraman, *İslâm Borçlar Hukukunda Takas* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "İslâm Hukukunda Takas İşlemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Sivas 1998, s. 285-299; Fâyiz M. Hüseyin, *el-Mu'kâşşa*, Kahire 1999, s. 10-45, 113-293; M. Revvâs Kal'acı, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-müeyyese*, Beyrut 1421/2000, II, 1825; M. Sellâm Medkûr, "el-Mu'kâşşa fi'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-kânûn ve'l-iktisâd*, XXVII/1, Kahire 1957, s. 1-88; XXIX/2 (1959), s. 1-66; Ferit Hakkı Saymen, "Takasa Müteallik İrade Beyanı", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XIII/4, İstanbul 1974, s. 1433; "Ta'hmîm", *Mv.F.*, XXXVIII, 329-340; M. Âkif Aydın, "Deyn", *DİA*, IX, 267, 268; Câk el-Hakîm, "et-Te'kâş", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dımaşk 2002, VI, 707-708.

ABDULLAH KAHRAMAN

TAKDİR

(bk. KADER).

TAKDİS

(bk. KUTSİYET).

TAKIYYE

(التقية)

Kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike karşısında inancını gizleyip gerektiğinde aksini söylemesi anlamında bir terim.

Sözlükte "bir kimseyi tehlikeden korumak" anlamındaki **vaky** (**vikâye**) kökünden türeyen **takiyye** "kendini korumak, sakınmak" mânasına gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "v'ky" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 1221-1222). **Takiyye** Kur'an'da geçmemekle birlikte Âl-i İmrân sûresindeki (3/28) "tükkât" kelimesinin aynı mânada **takiyye** şeklinde de okunduğu bilinmektedir (Şerîf er-Radî, V, 194; Bennâ, s. 172). Zorunlu durumlarda başvurulabilecek bir kolaylık (ruhsat) olan **takiyye** müminlerin kendilerinden olanları bırakıp kâfirleri dost edinmemelerini, fakat onlardan sakınıp korunma halinin bundan istisna edildiğini belirten yukarıdaki âyete dayanmaktadır. Bunun dışında Kur'an'da, kalbi imanla huzur bulduğu halde küfür ve inkâra zorlanan kimsenin mâzur sayıldığını ifade eden âyetle (en-Nahl 16/106) Firavun'un tebaasından olup imanını gizleyen kimseden övgü ile bahsedilen âyetten

(el-Mü'min 40/28) hareketle tehlike karşısında kişinin asıl inancını gizleyebileceği kabul edilmiştir. Rivayete göre ilk müslümanlardan Ammâr ile babası Yâsir ve annesi Sümeyye'yi müşrikler dinden dönmeye zorlamış, babası ile annesi bunu reddedince öldürülmüş, Ammâr ise eziyetlere dayanmayıp sözle inkârda bulunmuştur. Daha sonra durumu Hz. Peygamber'e bildirdiğinde Resûlullah cebir karşısında böyle davranılabileceğini söylemiştir (Taberî, XIV, 237-238; İbnü'l-Esîr, IV, 131). Bu olay hakkında nâzil olan Nahl sûresindeki âyet (16/106) benzeri durumlarda **takiyye** uygulamasının bir ruhsat sayıldığını teyit etmiştir. Bununla birlikte cebirle karşılaşan bir müminin **takiyyeye** başvurmayıp ölümü tercih etmesi hemen bütün İslâm fırkalarınca daha üstün bir davranış olarak değerlendirilmiştir (Şerîf er-Radî, V, 195-196).

Takiyye ilk İslâm mezheplerinden olan Hâricîler arasında genellikle benimsenmemiş, ancak başta Necedât olmak üzere mezhebin bazı gruplarının Âl-i İmrân (3/28) ve Mü'min (40/28) sûrelerindeki âyetlere dayanarak bu yöntemi câiz gördükleri ileri sürülmüştür (Şehristânî, I, 122, 125). Sonraki dönemlerde bir kısım Hâricîler'in bulunulan ülkeyi "dârü't-takiyye" ve "dârü'l-alâniyye" diye nitelendirmeleri de onların bu konudaki tavrını belirtmektedir. **Takiyye** hemen bütün Şii fırkalarınca uygulanan bir esas kabul edilmiştir. Şi'a'nın kolları içinde İsmâiliyye özellikle gizlilik (setr) devrelerinde bu prensibi uygulamış, İmâmîyye'den Ahbâriyye, Usûliyye, Şeyhiyye ve Bâbiyye de bu esasa bağlı kalmıştır. Zeydiyye ilke bakımından **takiyyeye** muhalif görünse de zaman zaman uygulamaktan geri kalmamıştır (Kâmil eş-Şeybî, XVI [1962], s. 233). Özellikle İmâmîyye'de muhaliflerin baskısından kurtulmak, isyan etmeye elverişli bir durum ortaya çıkıncaya kadar toplumun ve yöneticilerin dikkatini çekmemek için **takiyye** yöntemine başvurmuştur. İmâmîyye'ye göre bu nevi **takiyye** uygulaması ilk dönemlerden itibaren başlamıştır. Resûlullah'ın vefatından sonra ilk üç halifenin hilâfeti devrinde asıl hak sahibi olan Hz. Ali'nin sükût etmesi bir **takiyye** olduğu gibi oğlu Hasan'ın Muâviye ile hilâfet konusunda anlaşması da **takiyye** mahiyetindedir. Buna göre Hz. Hüseyin'in Emevîler'e karşı başlattığı hareket **takiyye** ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Ardından gelen Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık gibi imamların mevcut idareye isyan edilmesini câiz görmemeleri de **takiyye** uygulaması şeklinde

görülmüştür. Özellikle Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık zamanında gelişen aşırı Şii ihtilâci hareket mensupları **takiyyeye** daha çok yönelmişlerdir. Bu tür bir **takiyye**, dinin kâfirler karşısında bir mümine tanıdığı ruhsatın ötesinde belirli Şii grupların maksatlarına ulaşabilmek için uyguladıkları bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle **takiyye** muhaliflere karşı uygulanan siyasî bir mahiyete bürünmüş, istenen sonuca ulaşabilmek için söylenen sözleri zâhir ve bâtın diye ikiye ayırıp ilkinin herkesin, ikincisini ancak mezhep mensuplarının anlayabileceği bir terminoloji oluşturulmuştur.

Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık dönemlerinde nakledilen haberlerde **takiyyenin** dinin onda dokuzunu teşkil ettiği, **takiyyesi** olmayanın dininin olmayacağı, çok az istisna dışında her şeyde **takiyye** yapılabileceği, **takiyyenin** Allah'ın dininin önemli bir unsurunu meydana getirdiği, mümin için bir kalkan sayıldığı (Küleynî, II, 217-221), **takiyyeyi** terkedenin Allah'a, resulüne ve imamlara muhalefet etmiş olacağı düşüncesi yaygınlık kazanmış, hatta, "Sizin Allah katında en üstününüz en çok sakananınızdır" mealindeki âyette (el-Hucurât 49/13) yer alan "etkâ" kelimesi Ca'fer es-Sâdık'tan nakledildiğine göre "en çok **takiyye** uygulayan" şeklinde anlaşılmıştır (İbn Bâbeveyh, s. 128). **Takiyye**, sonraki dönemlerde de bir mezhep prensibi halinde on iki imam devrine kadar devam etmiş, bir imamın doğumu, yetişmesi, gaybete girmesinin açıklanması ve isminin söylenmesi bile menedilerek tam anlamıyla bir gizlilik ortamı oluşturulmuştur. Son imamın gaybetinden zuhuruna kadar devam edecek olan dönemler de **takiyye** dönemi kabul edilmiş, bu süre içinde **takiyyeye** uymanın bir vecibe sayıldığı ileri sürülmüştür. **Takiyye**, ancak on ikinci imamın ortaya çıkıp bütün dünyayı hâkimiyeti altına alacağı devirle sona erecektir (a.g.e., s. 127-128).

İmâmîyye'nin Ahbâriyye kolunca benimsenen **takiyyeye** uyma zaruretî yanında Usûliyye'ye mensup mutedil bazı Şii âlimleri farklı görüşler belirtmiştir. Şeyh Müfid'e göre, bazan **takiyyenin** uygulanması terkenden daha faziletli olabileceği gibi uygulanmamasının faziletli olacağı yerler de vardır. Cana veya mala yönelik bir tehlikenin bulunması durumunda **takiyye** uygulaması dinen câizdir ve ilke bakımından zaruret halinde söylenecek bütün sözlerde **takiyye** meşrû görülmüştür. Bunun yanında barış ve huzurun sağlanması için **takiyyeye** başvurulması gerekebilir. Ancak